

OPPONENSI VÉLEMÉNY DARAB ÁGNES „RES ARDUA VETUSTIS NOVITATEM
DARE” CÍMŰ AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉRŐL

Hajdu Péter

Darab Ágnes az idősebb Plinius *Naturalis historia* című munkájának elmélyült, korszerű szempontokkal dolgozó, narratológiai és komparatív elemzését végzi el, amellyel a szöveg sok értékét tudja feltárni, és ideologikumának a korábbiaknál pontosabb meghatározására képes. A dolgozat érdemeit messzemenőleg elismerve, de az opponensi vélemény szerepelvadásának megfelelő kritikai attitűdöt magamra öltve először a dolgozat diszkurzív stratégiáit fogom bírálni, azután több apró kritikai megjegyzést teszek, végül kitérek a dolgozat saját ideológiai problémájára.

ő

Az idősebb Plinius egyetlen fennmaradt, viszont igen terjedelmes munkájának Darab Ágnes által kínált elemzésében megfigyelhető egy alapvetően apologetikus szólam. Az értekezésnek ha nem is explicit, de gyakran lelepleződő célja, hogy bebizonyítsa, Plinius jó író. Ezt ritkábban a nyelvi-stiláris teljesítmény, gyakrabban a szerkesztettség méltatása szolgálja.

A kérdés azért fontos, mert a 19. század óta lényegében töretlenül hagyományozódó értékelés szerint Plinius pocsék mondatokat ír, ráadásul művében hetet-havat összehord. Egy nagy cédulahalmaz ez, amelyet csak tessék-lássék rendezett össze. Ezt az értékelést igyekszik a dolgozat érvényteleníteni.

A nyelvi teljesítmény felértékelésére Darabnak két érve van. 1. A *Naturalis historia* tele van a legkülönbözőbb forrásokból szó szerint átvett idézetekkel, ezeknek stiláris szintjéért Plinius nem felelős, azokat a részeket kell csak értékelni, ahol maga Plinius beszél, ezek pedig leginkább a narratív részek, az anekdoták. Ezzel kapcsolatban jegyezzük meg, hogy a kicédlázott forrásanyag legalább egy része görög volt, tehát a szó szerinti idézetek egy része tulajdonképpen fordítás, aminek a latin nyelviségéért mégiscsak Plinius a felelős. Szóval mégiscsak inkább arról lehet szó, hogy a szakszöveg stilárisan igénytelen, míg a narratív betétek valamivel igényesebbek (erről a szembeállíthatóságról is tud Darab Ágnes), de a latin szakprózában voltak igényesen megírt szövegek is. 2. Plinius rengeteget írt (mint azt az ifjabb Plinius levelében fennmaradt listából tudjuk), köztük két nyelvészeti kérdésekkel foglalkozó művet is. A többi műve elveszett ugyan, de az imponáló mennyiségről biztosan tudunk. „Hihető-e, hogy ez a bámulatra méltó írói teljesítmény híján volt mindenfajta írói képességnek?” (36.) Ezt a költői kérdést magam így parafrázelnám: Lehet-e rossz író, aki nagyon sokat ír? És én magam így válaszolnék erre: Igen. Az irodalomtörténet számos példát ismer. Sőt mind az ókorban, mind a 20. században akadtak olyanok, akik azt állították, minél többet ír valaki, annál rosszabb szokott lenni az eredmény. Mivel a többi műve elveszett, biztosan itt nem tudunk mondani, de úgy látom, erősebb érv lehet az, hogy ha az egyetlen fennmaradt művet nyelvileg gyengének találjuk, akkor valószínűleg a többi sem lehetett annyira jó, mint az, hogy a többi mű biztos szép volt nyelvileg, és akkor ebben a fennmaradt műben is meg kell találnunk a szépet.

A dolgozat hat oldalt szentel a *studiorum otiosus* kifejezés értelmezésének (19-24), és a nehéz értelmezhetőséget a tömör fogalmazás következményének, tulajdonképpen írói erénynek tekinti. Bevallom, én ebben az adott esetben ezt fordítva látom. Szerintem ez a kifejezés is azért olyan nehéz (arra hajlanék, hogy azokat jelenti, akiknek nincs idejük elmélyült tanulmányokra), mert a szöveg igénytelenül van megírva. Precízebb fogalmazást könnyebben értenék. És ez nem

költészet, hogy a jelentést csak sugallja, és hogy eltávolító hatásokkal elgondolkodtasson minket a nyelv lényegéről, hanem szakpróza, aminek egyértelműen kéne fogalmaznia.

A másik stratégia a jól szerkesztettség bizonygatása. Az értekezés nagy energiákkal igyekszik meggyőzni minket, hogy a *Naturalis historia*ban minden mondatnak megvan a maga előre jól kitalált helye. Az biztosan igaz, hogy az anyag elrendezése nem ötletszerű, hogy van struktúrája a szövegnek. Gian Biagio Conte szerint is annak volt köszönhető a mű évszázadokon át tartó népszerűsége, hogy (más premodern enciklopédiákkal ellentétben) ebben könnyű volt megtalálni, amit az ember keresett, mert volt struktúrája, illetve az első könyv tartalomjegyzékként és mutatóként működött.¹ Csak persze ha valaki ekkora anyagot (tudniillik a világon mindent) bele akar írni egy műbe, akkor könnyen keveredik olyan gyanúba, hogy a felépítés nem elég organikus. Ugyanakkor abból, hogy érvényesül egy nagyvonalú struktúra (a nagyobbtól a kisebb felé haladás, a perifériáról a centrumba közelítés, a *res, historiae, obseruationes* hármassága, a felhasználás kétfélesége a végén az orvosi haszonnal), még nem következik, hogy minuciózus kidolgozottságot kell feltételeznünk, minden apró részlet patikamérlegesen kimért jelentőségét és mérnöki pontossággal meghatározott helyét a műben. Az értekezés a 19. századi és a 20. század eleji klasszika-filológiával vitatkozva állítja, hogy a szöveg igenis megfelel egy régi klasszicista esztétika igényeinek, majd a végén, a 220. oldalon váratlanul az egységességet, a feltárt koherenciát a posztmodern összefüggésében dicséri. Itt ellentmondást látok. A posztmodern felől azért is dicsérhető volna Plinius, mert aláássa a koherenciaelképzeléseket, mert a laza, extenzív, a végtelenségig soroló, mellérendelő szerkesztéssel episztemológiai kételyeket ébreszt, mert elbizonytalanítja a világ megismerhetőségbe vetett naiv hiteket. Ennek a dolgozat épp az ellenkezőjét teszi.

Nem foglalnék állást abban a kérdésben, hogy a dolgozatnak igaza van-e, vagyis hogy koherens szöveg-e a *Naturalis historia*. Azért nem, mert úgy gondolom, egy szöveg koherenciájának megteremtése nem kis mértékben olvasói feladat. Darab Ágnes olvasatában Plinius műve nagyon is koherens, én pedig ezt a felfedezett (ámbar az is lehet, hogy frissen konstruált) koherenciát jelentős értelmezői teljesítménynek tekintem.

Darab Ágnes dolgozata a *Naturalis historia* anekdotáival foglalkozik, de csak azokban a könyvekben, amelyekben a legtöbb az anekdota (40-41). Ez egyfelől megkérdőjelezi az eredmények általánosíthatóságát, másfelől a dolgozat adós marad annak indoklásával, miért volna „lehetetlen” az egész művet vizsgálni ebből a szempontból. Mindenesetre világos, hogy a precíz szerkesztettség hipotézisére az anekdotikus kitérők felértékeléséhez is szükség van. Ha az igazi Pliniust a narratív részekben, az anekdotákban találjuk meg, akkor kényelmetlen lenne az a feltételezés, hogy éppen ezek a részek nem képezik a mű szerves részét, hogy csak díszítmények, excessusok, mellékes elemek. Márpedig egy anekdotáról könnyen gondolja a jámbor olvasó, hogy csak pihentető kitérő, szórakoztató hatáselem. Ha mindennek pontosan kitalált funkciója van, akkor az anekdotáknak is. És akkor lehet az anekdoták megírója az igazi Plinius, a kivonatoló helyett. Ráadásul Plinius a *Praefatio*ban azt írja, tudja, hogy száraz anyagot dolgoz fel, amely nem tűri a kitérőket, nem lehet szórakoztató és érdekes részeket beleszőni. Csakhogy amit a *Praefatio* szerint nem lehet beletenni a szövegbe, az mégis mind benne van. A disszertáció szerint ez a helyzet kétféleképpen értelmezhető. 1. „Plinius képtelen volt tárgyát az ahhoz illő felépítésben és stílusban előadni.” Ezt az értelmezést Darab elutasítja. 2. „...ezek a kitérők Plinius szándéka szerint nem a tárgytól való eltérések [...], hanem a tárgyhöz tartoznak.” (37.) Vagyis ha a kitérők funkciótlanok, akkor Plinius rossz író, mert nem sikerült a *Praefatio*ban

¹ Gian Biagio Conte: *Latin Literature. A History*. Ford. Joseph B. Solodow, Baltimore, 1999. Johns Hopkins UP, 502.

megfogalmazott ideált (a steril és unalmas könyvet) megvalósítania, és minél érdekesebb és szórakoztatóbb a kitérő, annál rosszabb, mert annál kevésbé illik a száraz tárgyhoz. Ha viszont a kitérőknek van funkciójuk, ha kiderül, hogy a tárgyhoz tartoznak, akkor minden rendben, sőt, akkor az ügyes Plinius ezekben mutathatta meg leginkább írói nagyságát, és közben kompozíciós készségét is tanúsította. Csakhogy a bevezetés ún. *Bescheidenheitstopik*jából nem szabad ilyen messzemenő következtetéseket levonni. Bizony nagyon is lehet az úgy (és nevezzük ezt a 3. lehetőségnek), hogy a *Praefatió*ban megszólaló személy azt mondja ugyan, hogy „jaj, tudom én, hogy ez száraz munka lesz, amibe nem lehet érdekes és szórakoztató kitérőket beszőni”, de ezzel csak mintegy rákacsint a címzettre: „majd te csak figyeld meg, hogy szövök be én ebbe az elvileg száraz anyagba pompás kitérőket!” Szóval még a funkciótlan kitérőkből sem következne, hogy Plinius ügyetlen író, akinek nem sikerült megállnia, hogy ne írjon kitérőket, hanem a *Praefatio* szerénykedése épp arra szolgál, hogy tudatosítsa, mennyi ötlet és ügyesség kell a szórakoztató kitérők becsempészéséhez.

Amivel viszont nem azt akarom mondani, hogy az anekdoták funkciótlanok. Darab Ágnes sok leleménnyel és éles elmével mutatja meg, mi a funkciójuk az egyes anekdotáknak, hogy hogyan töltik be valamelyik kötelező strukturális elem helyét, illetve hogyan hordozzák a mű fontos etikai tartalmait. Funkciója egy résznek leginkább akkor van, ha az értelmező látja ezt a funkciót. Az értelmező megelevenítő pillantása teszi jelentéssé és érdekessé az anekdoták és kontextusuk kapcsolatát, Darab Ágnes pedig mintaszerűen végezte el az értelmezésnek ezt a feladatát.

ő

A dolgozat stílusában van valami keresettség, valami túlbujánzás. Például az első mondat rögtön “maradéktalanul plasztikus képet” emleget, amiben a határozó nemcsak feleslegesnek, de zavarónak is látszik. Plasztikusabb-e a maradéktalanul plasztikus kép, mint az egyszerűen csak plasztikus? És tényleg nincs maradéka ennek a plaszticitásnak? Egyetlen olyan része sincs a Plinius-portrénak, ami egy icipicit kétdimenziós maradt? Lehet, hogy csak ez a fajta felstilizálás felelős még mindig a bevezetőben a következő megfogalmazásért: „az eset [ti. id. Plinius halála] megörökítésének három variánsa”. Zavarba ejtő ez, hiszen előtte két szövegre hivatkozott az értekezés, ifjabb Plinius levelére, aztán Suetoniusra. Némi gondolkodással rájöttem, hogy Suetonius kettőnek számít, és valóban az előző mondat így fogalmazott: „Az előbbi pátoszával és heroizáló narrációjával szemben Suetonius közlése kifejezetten szenttelen és dehonosztáló. Eszerint az idősebb Pliniust – sokakkal együtt – maga alá temette a vulkáni hamu, sőt egyesek szerint fuldokolva könyörgött a rabszolgájának, hogy vessen véget a szenvedéseinek: ölje meg.” Ebből nem derül ki teljesen egyértelműen, hogy az „egyesek szerint” egyenes idézet Suetoniusból, ő említi, hogy nem mindenki az elsőként említett sztorit ismeri. Szerencsére lábjegyzetben ott van a latin szöveg, úgyhogy bárki könnyen rájöhet. Viszont akkor az eset három variánsáról, nem a megörökítés három variánsáról van szó.

Darab egyébként nem fordítja le a Suetonius-helyet, hanem nagyvonalúan parafrázeálja, és tulajdonképpen csak ebben a parafrázisban lesz a Suetonius beszámolója „dehonosztáló”. Merthogy azt írja ugyan, hogy maga alá temette a hamu, de azt is mondja, hogy azért, mert tudományos kíváncsiságból túl közel ment hajójával, és az ellenszélben nem tudott visszatérni. Ez pedig, tömören ugyan, de pontosan ugyanaz a heroikus tudósi hevület, amely az ifjabb Plinius variánsának pátoszát adja. Ezenkívül abból, hogy „fuldokolva könyörgött a rabszolgájának, hogy vessen véget a szenvedéseinek”, nem derül ki, hogy a rabszolga ezt meg is tette. Ha felidézzük

Tacitus nagy sztoikus öngyilkosait a Nero-könyvekből, emlékezhetünk, hogy ők is másra bízzák a fizikai végrehajtást. Az *oraverat* ige nem feltétlenül olyan megalázó, mint a magyar *könyörög*. Ha úgy fordítjuk: a saját rabszolgája ölte meg, mert megkérte, hogy siettesse a halálát, akkor ebben semmi dehonesztáló sincs, sőt éppen a sztoikus római lovag mintapéldáját láthatjuk benne, aki az utolsó pillanatig teljesíti kötelességét, de ha meg kell halni, egy pillanatig sem ragaszkodik az értelmetlenné vált pusztá élethez.

Stiláris hibának, apró figyelmetlenségnek mondható, hogy a 132. oldal a *Naturalis historia* „8. ének”-ét emlegeti, mintha valamiféle költemény lenne, nem pedig prózai munka, amely könyvekből áll, vagy amikor 133. oldalon az „Alexandros Magnus” névalakban szerepel Nagy Sándor, tehát görögös névvel a latin Alexander helyett, de latin jelzővel. Ide sorolnám azt is, amikor a 122. oldal gyakorlatilag megismétli a 92-iket.

A stilárisnál nagyobb hiba, amikor a 134. oldal az oroszlánanekdoták elemzésének bevezetéseképpen megemlíti, hogy a négy nagymacska közül (a panthera családot érti ezen a disszertáns) Plinius egyáltalán nem ír a jaguárról. Nem csoda, hogy nem ír erről a Dél-Amerikában honos ragadozóról, ahogyan egyébként az Észak-Amerikában élő pumáról sem, ahogyan még annyi mindenről, amit az ókori európai emberek nem ismerhettek. A nagymacskákat Plinius egyébként így vezette be: *Pardos, pantheras, leones et similia* (VIII.41), tehát nem arról van szó, hogy először ígér egy állatleírást, amit nem teljesít (és amelyet Darab Ágnes tévesen a jaguárnak feleltetett volna meg), hanem a jaguár leírásának igénye kifejezetten a művön kívülről került be a diskurzusba, mégpedig éppoly jogosulatlanul, mintha az alumíniumot hiányolnánk a fémek közül.

A 122. oldalon a dolgozat megjegyzi, hogy sohasem létezett római együttérzés a vadállatok iránt. Ez a tényállítás igazolni hivatott, hogy a Plinius által leírt botrányos látványosságon a közönség valójában nem az elefántok iránt felébredt szánalom miatt hangolódott a szervező, ezúttal Pompeius ellen, hanem mert egy elejtett megjegyzés szerint a nézők biztonságáról nem gondoskodott kellőképpen. Leginkább krimikben és a pszichoanalitikus irodalomban találkozunk ezzel a fajta gondolkodásmóddal, amit a disszertáció itt mutat: a detektív rájön, hogy a tanú hazudik ugyan, mert bizonyos okokból nem tudja vagy akarja megmondani az igazat, de a tanúvallomásból az igazság mégis kihámozható. Vagy a valós történéseket torzítja ugyan a traumatikus emlékezet, de megfelelő munkával rájöhetünk, mi történt igazából. Van tehát egy ókori szövegünk, amely explicite arról az együttérzésről beszél, amelyet a rómaiak (legalább egy alkalommal) vadállatok, konkrétan elefántok irányt mutattak. De ezt nem hisszük el a szövegnek, mert a rómaiaknál „sohasem létezett együttérzés a vadállatok iránt”. Ezt a stratégiát igazolhatná, ha találunk olyan római szöveget, amely explicite állítja, hogy a rómaiak nem éreznek együtt vadállatokkal, de erre értelemszerűen kevés az esély, hiszen egy kulturális jelenség hiányáról nem beszélnek abban a kultúrában, amelyből hiányzik. Alááshatja viszont a stratégiát, ha találunk az állatokkal együttérzést mutató szöveget. De találunk-e? Szerintem igen, mégpedig jelentős, kanonikus szöveget, Ovidius *Metamorphoses*-ét. Nem arra gondolok elsősorban, hogy az állattá változott emberek, mint például Actaeon iránt mutat szánalmat a diskurzus, merthogy ilyenkor a szánalom egy embernek szól. Bár igaz, hogy az átváltozástörténetek nagyobbik része aitiologikus, tehát a világ keletkezéstörténetének része. Pókok azóta vannak, hogy Pallas pókká változtatta Arachnét, következésképpen minden pók Arachne, és ezért sajnálatra méltó. Viszont a XV. könyv tartalmaz egy hosszú beszédet Pythagoras szájába adva, amely a kifejti a lélekvándorlás tanát is, és ebből kiindulva hosszan érvel a vegetarizmus mellett, és ott bizony érződik együttérzés az állatokkal, hiszen éppenséggel arról beszél, hogy kegyetlenség megenni őket.

Abban a következtetésben, hogy a látványosság nézői nem szánalmat éreztek az elefántok iránt, hanem veszélyeztetvén érezve magukat haragudtak meg Pompeiusra, fontos szerepet játszik az a gondolat, hogy Caesar ellenben sokkal ügyesebben manipulálta a római tömeget. Ha tömeg sajnálta volna az elefántokat, Caesar, a nagy manipulátor nem léptetett volna fel elefántokat évekkel később, mert tanult volna a leckéből. Ebből a szempontból érdemes felidézni Caesar 41-es triumphusának leírását Cassius Dio XLIII. könyvéből (19,3-4). Eszerint Arsinoé, a korábbi egyiptomi királynő látványa, amikor Caesar diadalmenetében megbilincselve vezették, amilyen látványban a rómaiaknak még sohasem volt részük, mély szánalmat ébresztett a nézőkben. Itt is egy új, precedens nélküli látványelemről van szó (elefántok, legyőzött külföldi királynő), amelynek hatását a *spectaculum* szervezője nem tudja kiszámítani és kontrollálni. Caesar ugyanúgy elszámolta magát Dio szerint, mint Pompeius Pliniusnál, és ugyanúgy a szánalom bizonyul kiszámíthatatlannak. A nézők gyönyörűségére elővezetett, immár teljesen kiszolgáltatott lények látványa néha szánalmat keltett a rómaiakban, és ezt Caesar sem tudta megelőzni.

A 184. oldalon egy lábjegyzet Tiberius „homoszexuális hajlamait” emlegeti, ami anakronisztikus. Nem azért, mert a szó maga modern (mint az köztudott, Kertbeny Károly alkotta meg 1869-ben), hanem mert a szexuális identitásnak az a koncepciója modern, amelyet implikál. Igaz, Thomas Habinek arra gyanakszik, hogy Ovidius az első, aki ilyen modern értelemben vett szexuális identitással (az ő esetében heteroszexuális identitással) rendelkezett, és onnan vezetett út Iuvenalis homofób szövegéig.² Egyfelől azonban még azt az utat bejárni is több mint száz évig tartott, másfelől sem a kiinduló, sem a végpontja nem általánosítható mint az adott korszak sajátossága. Az alapjául szolgáló Ovidius-hely, az *Ars amatoria* II. 683-4 szó szerint nem azt mondja, hogy őt egyáltalán nem érdeklik a fiúk, hanem csak azt, hogy kevésbé: *hoc est, cur pueri tangar amore minus*. És Iuvenalis a korai szatírák hangvételének megfelelően nagyon is szélsőséges álláspontot foglal el, amelyre nemigen találunk párhuzamot. Az a három caputnyi Suetonius-hely, amelyre a lábjegyzet hivatkozik, szintén nem támasztja alá Tiberius homoszexualitását, hiszen a kicsapongások katalógusában *puellákról* éppúgy szó esik, mint fiúkról, és a kicsapongó császár éppúgy gerjeszti vágyait fiúk és lányok párosodásának szemlélésével, mint ahogy a hálószobájában tartott másik híres műalkotás is egy férfi és egy nő valamilyen aktusát ábrázolta. Ez volt Parrasziosz nevezetes képe, amelyen Atalanta szájjal járt Meleagrosz kedvében, bármit jelentsen is ez. Ez talán jobb érv lenne Darab Ágnes számára annak alátámasztására, hogy Tiberius az erotikus izgalom kedvéért tarthatta hálószobájában az *Apoxyomenoszt*. A vágy tárgyának neme semmilyen antik diskurzusban nem meghatározó. Hogy a császár érzett vágyat fiúk iránt is, az magától értetődő, és ez egyáltalán nem tette „homoszexuális hajlamúvá”. Nyilván abban sem volt semmi különösebben egyedi, hogy a hálószobájában izgató képi ábrázolásokkal hevítette magát (az antik pornográfiának ez az egyik szokásos funkciója volt), de legalább van egy forrásunk arra, hogy ezt ő tényleg csinálta.

A 221-2. oldalakon a dolgozat olyan eseteket sorol fel, amikor – az együttműködés Plinius által propagált politikai eszményével összhangban – a győztesek tiszteletet mutatnak a legyőzöttek iránt. Az öt történelmi példa közül azonban kettő egyáltalán nem támasztja alá ezt a felfedezni vélt ideológiai tartalmat. Az egyik eset, amikor Nagy Sándor megkímélte Pindarosz házát az elfoglalt Thébaiban. Az, hogy a hódító egyetlen ház kivételével az egész várost porig romboltatja, aligha jó példája a legyőzöttek iránt mutatott tiszteletnek és kíméletnek. Pindarosz maga pedig aligha tekinthető Nagy Sándor legyőzött ellenségének, hiszen amikor az eset történt,

² Thomas Habinek: The invention of Sexuality in the World-City Rome. In Thomas Habinek–Alessandro Schiesaro (szerk.): *The Roman Cultural Revolution*. Cambridge, Cambridge UP, 1997, 30-34.

ő már több mint száz éve halott volt. A másik, amikor Pompeius hatalmi jelvényei nélkül, magánemberként lépett be Poszeidóniosz házába. Vajon ellensége, legyőzött ellensége volt Poszeidóniosz Rómának és Pompeiusnak? A filozófusról tudjuk, hogy egész életében jó viszonyt ápolt a római arisztokráciával, gyakran utazott római helytartók védelme alatt a birodalmon belül és kívül egyaránt. De talán a politikai közösség, amelyhez tartozott, éppen a látogatás idején Róma ellensége volt. Plinius jelzi, hogy az eset *confecto Mithridatico bello* történt, amit egyszerű időhatározónak lehet érteni, kauzális összefüggés nélkül: a mithridatesi háború befejezése után (talán a hazaúton) Pompeius meglátogatta Poszeidónioszt. Minthogy ez az utóbbi otthonában történt, a helyszín Rodosz, amelynek a filozófus a polgára volt, és ahol lakott. Rodosz többnyire Róma szövetségese volt, bár igyekezett távolságot tartani. Mithridatész oldalára viszont olyannyira nem állt, hogy az arméniai király i.e. 88-ban ostrom alá is vette a várost – sikertelenül. Pompeius nem a legyőzött ellenséget, hanem a győztes háború után egy szövetségest látogatott meg, és a szövetséges városon belül is a római elit régi, bizalmas barátját.

ű

A dolgozat igen meggyőzően mutatja be esetről esetre, hogy az egyes anekdoták hogyan szolgálják Plinius ideológiai üzenetének kifejtését (amit azonban Darab Ágnes gyakran etikainak tekint). Ezt az ideologikumot a dolgozat nemhogy nem kontextualizálja, hanem folyamatosan azonosul vele. Plinius felfogása határozottan hierarchikus, hiszen mindennek megvan az értéksorrendje. A létezők között a legfontosabb az ember, a népek között a legkiválóbbak a rómaiak, a rómaiak között pedig a politikai és gazdasági hatalmat gyakorló férfiak. Egy római lovagnak ez a világgépe természetesen történelmileg és társadalmilag determinált; nem elvárás, hogy ezért őt kritizáljuk, de azért szeretni se kell. Hogy Róma a népek anyja volt, és hogy a Mediterráneummal nem is történhetett volna jobb dolog, mint hogy a rómaiak meghódítják, az nem feltétlenül olyan elképzelés, amihez egy 21. századi értekezőnek afirmatíván kell viszonyulnia.

A pliniusi, vagy tágabban a római imperialista ideológiának ez a kritikátlan elfogadása jól látszik az olyan pillanatokban, amikor Darab Ágnes arról beszél, hogy Plinius korában az ismert világ egybeesett a Római Birodalommal (pl. 27). Persze rengeteg római szöveg állított ilyesmit, de ez mindig a római propaganda, az aulikus hízelgés szólama volt, olyan hiperbola, amelyet egyáltalán nem lehetett komolyan venni, az értekezés mégis hajlandó szó szerint elfogadni. Mitől ismert a világnak egy része? Perzsia, Baktria, India egy része, tehát a mai Irán, Afganisztán és Pakisztán része volt Nagy Sándor birodalmának, következésképpen ismertek voltak, hiszen rendelkezésre álltak ezekről a területekről beszámoló történelmi és földrajzi munkák görögül. Nem sokkal Plinius után, az i. sz. 2. században a rómaiaknak kikötőjük és kereskedelmi telepük volt a Mekong deltájában, a mai Vietnam területén, legalábbis a Ptolemaiosz emlegette Kattigarát az Óc Eo ásatási területtel azonosítani általánosan elfogadott manapság.³ A 2. században már diplomáciai kapcsolatfelvételre is sor került a kínai császárral. Természetesen nem tudjuk, mikortól számíthatjuk úgy, hogy ezek a területek ismertek, de a teljesen ismeretlen világba az ember nem küld hivatalos követséget, illetve nem indul el kereskedelmi telepet alapítani. A Rajna és az Elba közét Augustus megpróbálta provinciává szervezni, amit a teutoburgi katasztrófa után fel kellett adni. Vajon a volt római provincia ezzel visszazuhant az ismeretlenségbe? Persze ha Aethiopiát és Indiát is hajlamosak vagyunk a Birodalom részeként

³ Grüll Tibor: *A tenger gyümölcsei. A tengerek szerepe a Római Birodalom gazdaságában*. Pécs, Kronosz, 2016, 223-224.

emlegetni (80), akkor a problémák egy része eltűnik. A Római Birodalom nagyon nagy volt. De hogy a rómaiak meghódították az egész világot, az nemcsak hogy nem igaz, hanem egy művelt ember nem is gondolhatta az i.sz. 1. században. Attól persze még mondhatta. Mi azonban ne higgyük el, és azt se higgyük, hogy komolyan gondolta, és főleg ne azonosuljunk az ilyen kijelentésekbe kódolt birodalmi ideológiával.

ő

Ezzel kritikai megjegyzéseim végére értem. Hátravan még, hogy hangsúlyozzam, az idősebb Plinius egyes könyveinek narratológiai elemzésével Darab Ágnes olyan újszerű értelmezési stratégiákat kínál, amelyek nagymértékben előrelendítik ennek az európai kultúrtörténet szempontjából olyannyira jelentős műnek az irodalmi olvashatóságát.

Mindezek alapján javaslom a dolgozat nyilvános vitára bocsátását.

Budapest, 2019. február 13.